

УДК 631.115.8:338.43

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/5-78-14>

Колач С. М.
Булик О. Б.
Келеберда Т. В.

Львівський національний аграрний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ ЯК ОДНОГО З ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ВІДРОДЖЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розроблено та обґрунтовано теоретичні та практичні засади розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації як одного з основних напрямів відродження аграрного сектору національної економіки. Визначено і теоретично обґрунтовано економічну роль та соціальну місію сільськогосподарської кооперації; висвітлено взаємодію різних видів кооперації; розроблено методологічні засади стратегії розвитку кооперації як напрямку структурних перетворень аграрного сектору національної економіки; запропоновано можливості вирішення наукової проблеми забезпечення ефективної діяльності кооперації, розвинуто стратегічне бачення формування кооперативного сектору в АПК. Установлено, що масштаби і темпи формування кооперативного сектору економіки залежать від розвитку системи кооперативів, головним чином, сільськогосподарських, споживчих, кредитних і соціального обслуговування. Стратегічний розвиток кооперативного сектору повинен базуватися на науково обґрунтованих підходах і бути реалізованим еволюційно, комплексно й узгоджено з іншими секторами багатуокладної економіки.

Ключові слова: кооперація, кооператив, кооперативний сектор, організаційна форма господарювання, добровільне об'єднання, агропромисловий комплекс.

Постановка проблеми. Формування ринкової економічної системи в Україні зумовлює потребу в розвитку кооперативних відносин як важливого складника здійснення аграрних перетворень. Своєрідним каталізатором розвитку кооперативного руху в країні стали закони України «Про сільськогосподарську кооперацію» (1997 р.) та «Про кооперацію» (2003 р.), а також укази Президента України «Про формування і реформування аграрного ринку» від 6 червня 2000 р. і «Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах» від 19 грудня 2000 р., низка інших нормативно-правових актів.

Законодавчо-нормативне забезпечення спрямоване на формування інфраструктури аграрного ринку, створення умов для надійного ресурсного забезпечення виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, дієвого конкурентного підприємницького середовища в аграрному секторі економіки.

Сільськогосподарська кооперація – це явище в житті людей, де соціальна і економічна сфери є взаємозалежними і взаємодоповнюючими. Двоїста сутність кооперації визначається певними характерними ознаками. З одного боку, кооперація характеризується як загальна форма організації праці, а з іншого – як специфічна форма організації суспільного виробництва. У літературі переважає точка зору на кооператив як на організаційну форму господарювання, добровільне об'єднання людей або організацій, що мають спільні економічні інтереси і співпрацюють із метою їх досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку сільськогосподарської кооперації досліджуються вченими протягом тривалого часу. Вони перебували у сфері наукових інтересів відомих зарубіжних і українських учених О. Анцифорова, М. Туган-Барановського, Ф. Райффайзена, О. Чаянова та сучасних вітчизняних економістів: В. Гончаренка, В. Зіновчука, М. Маліка, Л. Молдаван, П. Саблука, Ф. Горбоноса, Ю. Губені, П. Канінського, О. Крисального, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, А. Пантелеймоненка, І. Чер-

вен, Г. Черевка та ін. Окремі питання організації та діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів відображають публікації М.І. Кисіля, К.М. Мельник, О.В. Ролінського та ін. Сучасні дослідники, спираючись на фундаментальні принципи кооперації і розвиваючи їх відносно теперішніх умов, обґрунтували концептуальні підходи і напрями відродження кооперації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з важливості проведених вітчизняними науковцями досліджень, слід зауважити, що наявні праці ще не повною мірою розкривають економічну природу, показують особливості функціонування та перспективи розвитку сільськогосподарських кооперативів. Гострим залишаються проблеми, особливо на пореформеному етапі, пов'язані з обґрунтуванням ефективних моделей кооперативних утворень. Ці обставини й зумовили мету даного дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття економічної природи кооперації в аграрному секторі економіки, специфіки її розвитку в країнах високого рівня розвитку економіки і запропонування напрямів розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Основою методичного інструментарію даного дослідження стали методи економічного та історичного аналізу і синтезу, що застосовуються для найбільш ефективної реалізації поставленої мети.

Виклад основного матеріалу. Кооперативний рух в агропромисловому комплексі перетворює кооперацію на розгалужену систему, органічно ув'язуючи в єдине ціле всі форми багатуокладної економіки аграрного сектору. Під час розроблення перспективних моделей кооперативів важливо мати на увазі, що на сучасному етапі характерною рисою кооперації є широкий розвиток таких її форм, до яких відносяться кооперативні колективи сільськогосподарських та інших підприємств.

Розвиток і функціонування різноманітних моделей кооперативних формувань припускає їх взаємодію з іншими формами господарювання в рамках території. Відповідно до цього, розроблення моделі кооперативу та її функціонування

потребує системного підходу, дотримання таких принципів [2, с. 34]:

1) максимальна відповідність запитам ринку за асортиментом, якістю, кількістю на продовольчі товари й послуги, забезпечуючи при цьому їхню конкурентоспроможність;

2) найбільш раціональне використання біокліматичного й економічного потенціалу даного регіону;

3) забезпечення пропорційності, узгодженості, оптимальності, взаємопов'язаності блоків моделі кооперативу за раціонального сполучення головних і допоміжних елементів.

Для соціально-економічної оцінки моделі кооперативу доцільно розглядати показники ефективності використання:

1) земельних ресурсів (показник маси прибутку, отриманий у розрахунку на одиницю земельної площі, рівень сукупної рентабельності по кооперативу в цілому й видах продукції);

2) основних виробничих фондів (фондовіддача, фондорентабельність, фондоємність);

3) робочої сили (показник маси прибутку в розрахунку на одного середньорічного працівника кожної галузі, на одиницю робочого часу, витраченого під час виробництва певного виду продукції);

4) виробничих витрат (показник маси прибутку на виробничу собівартість);

5) соціального та екологічного аспектів ефективності (рівень реального доходу членів кооперативу, ріст рівня соціальної інфраструктури, екологічний стан сільськогосподарської продукції, ступінь захисту сільськогосподарських угідь від ерозії тощо) [5].

Узагальнюючи досвід розвинених країн світу, зазначимо, що основними перевагами об'єднання сільгосптоваровиробників у кооперативи є такі:

1. Окремий виробник не в змозі впливати на рівень цін як закупівлі, так і реалізації виробленої продукції переробними підприємствами. Група фермерів (союз або кооператив) розглядається як єдина потужна організація, яка здатна закуповувати значні обсяги товарів і послуг та реалізовувати великі обсяги продукції.

2. Значна перевага кооперативних об'єднань полягає у можливості обміну досвідом між фермерами щодо ефективності ведення сільськогосподарської діяльності, а також бажання працювати як частина об'єднання, групи, а не самотійно.

3. За рахунок об'єднання зусиль фермерів в єдиній організації, а також існування переваг щодо закупівлі сировини та реалізації продукції зростає рівень дохідності виробництва, а одержаний при цьому прибуток розподіляється рівномірно між кожним учасником кооперативу [3; 4].

4. Об'єднавшись у кооперативи, фермери мають можливість нарощувати виробництво за рахунок одержання кредиту на власний розвиток, а також за рахунок можливості використання засобів виробництва, орендованих у інших членів кооперативу [6; 7].

6. Офіційно зареєстровані кооперативні об'єднання мають можливість одержувати пільговий кредит на здійснення інвестицій у сільськогосподарське виробництво, переробку продукції, надання виробничих послуг.

7. Кооператив може отримати звільнення від податків або зниження податкової ставки на будівництво нових, а також реконструкцію діючих споруд, модернізацію матеріально-технічної бази, які використовуються в межах діяльності, що визначена статутом підприємства на строк до

п'яти років із дати внесення кооперативу до державного реєстру груп виробників сільськогосподарської продукції [11].

8. Офіційно зареєстровані кооперативи як групи виробників, а також безпосередньо фермери – члени об'єднання можуть одержувати як матеріально-технічну, так і організаційно-інформаційну підтримку від держави [9]. Ця підтримка включає професійні тренінги, модернізацію ферм, сертифікацію продукції щодо вимог систем якості харчової продукції, інформаційну діяльність та діяльність із просування товарів на ринок, економічну, юридичну підтримку та дорадництво для фермерів, диверсифікацію економічної діяльності в напрямі розвитку «зеленого» туризму тощо.

Зміни, які відбуваються в суспільстві, викликали різноманіття не тільки кооперативних підприємств, а й форм організації виробництва на районному рівні. Під час створення районного кооперативного агропромислового союзу з'являється можливість найбільш повно розкрити та використати переваги кооперації, активізувати виробничу й економічну діяльність [8, с. 126].

Такий підхід спонукає членів – пайовиків кооперативу шукати найбільш вигідні шляхи й варіанти вирішення завдань виробничо-фінансової діяльності. Це й більш досконалі економічні прогресивні технології, машини, механізми, більш високопродуктивні тварини та більш високоврожайні сорти сільськогосподарських культур, а також низка інших чинників, що сприяють і забезпечують прибуткове ведення господарської діяльності кооперативного формування будь-якого рівня незалежно від напрямку діяльності [4, с. 24].

У результаті проведених досліджень виявлено сутнісні аспекти взаємодії споживчої кооперації з особистими господарствами населення:

1. Збутові кооперативи закуповують у населення лише ту сільськогосподарську продукцію, яку в подальшому зможуть реалізувати кінцевому споживачеві за цінами, що відшкодовують витрати.

2. Рівень закупівельних цін часто диктується переробними підприємствами, які є монополістами на локальному ринку. Частка вартості сировини у структурі роздрібних цін на борошно пшеничне вищого ґатунку становить 34,4%, витрати на виробництво – 10%, а оборот сфери обігу – 47,7%. Ще більш складна ситуація із ціноутворенням і розподілом доходу під час виробництва та продажу олії соняшникової: вартість сировини становить 28,4%, а оборот сфери обігу – 53,6% [5; 8].

3. Закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію та система розрахунків за здану продукцію не вигідні для населення, тому в ОСГ скорочується виробництво продукції, зменшується поголів'я великої рогатої худоби.

4. У зв'язку з нестабільністю економічної ситуації на ринку продовольства і сільськогосподарської сировини закупівлі продукції у населення не можуть розвиватися за договорами з ОСГ на тривалу перспективу.

5. Для споживчої кооперації здебільшого більш вигідними є закупівлі сільськогосподарської продукції, переважно плодів і ягід, не у населення, а у фермерів, великих сільськогосподарських підприємств, оптових організацій, а також на сільськогосподарських ринках.

6. Взаємодія заготівельних кооперативів із переробними підприємствами, а також із підприємствами роздрібною, оптовою торгівлі та громадського харчування на довготривалій договірній

основі також відчутно впливає на розвиток заготівельної діяльності.

7. Податковий тиск, зокрема справляння ПДВ із вартості заготовленої сільськогосподарської продукції через мережу заготівельних пунктів сільської споживчої кооперації та відсутність пільгових відсотків на банківські кредити, унеможливають здійснення основної діяльності установ споживчої кооперації.

Успіх проведення економічних реформ у сучасних умовах необхідно оцінювати, передусім, за подоланням спаду й нарощування виробництва продукції, поліпшенням роботи товаровиробників, які є основним суб'єктом функціонування ринкової економіки. Вирішення цього завдання повинно здійснюватися на основі тих форм, які зможуть забезпечити нормалізацію ринку продовольства й умови самофінансування [4, с. 54].

У результаті проведеного дослідження встановлено, що ефективність діяльності кооперативних формувань залежить від загальної соціально-економічної ситуації в регіоні, рішень адміністративних органів, можливостей підприємства, залучення інвестицій та інших умов. Дуже важлива взаємодія державних органів влади з підприємствами й організаціями АПК на основі галузевих союзів, асоціацій і некомерційних партнерств [10].

Висновки і пропозиції. Ураховуючи масштабність і складність стратегічних цілей сільськогосподарської кооперації, її розвиток здійсню-

ватиметься в три етапи: на першому необхідно сформувати первинні кооперативи, на другому – забезпечити масове створення територіальних та галузевих об'єднань кооперативів, на третьому – завершити формування кооперативної системи загальнонаціонального масштабу.

Виходячи із цього, виникає необхідність розроблення заходів щодо створення ефективних умов для розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як невід'ємного складника агропромислового комплексу України. Ми пропонуємо основними напрямками розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів визначити такі:

- всебічна інформаційна підтримка сільськогосподарського кооперативного руху з боку держави;
- сприяння та державна підтримка вітчизняних інтеграційних процесів щодо формування інститутів громадянського суспільства у сфері сільськогосподарської кооперації;
- посилення співпраці сільськогосподарських кооперативів із вищими навчальними закладами;
- сприяння розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації шляхом послаблення податкового тиску;
- посилення конкурентоспроможності вітчизняних обслуговуючих кооперативів за рахунок поліпшення якості продукції;
- розвиток міжнародного досвіду співробітництва товаровиробників у сфері сільськогосподарської кооперації.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко В.В. Розвиток кредитних спілок України в умовах фінансової кризи. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія «Економічні науки»*. 2010. № 3(42). С. 71–78.
2. Горьовий В.П. Менеджмент фермерських господарств : навчальний посібник / за ред. В.П. Горьового. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 366 с.
3. Григор'єва С.В. Споживча кооперація країн світу: зарубіжний досвід і проблеми його впровадження в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України*. 2010. № 3(42). С. 18–22.
4. Зеліско Н.Б. Теоретичні та практичні засади забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2019. Вип. 36. С. 51–58.
5. Манжура О.В. Аграрна кооперація: досвід Європейського Союзу для України. *Управління розвитком*. 2015. № 1(179). С. 15–20.
6. Молдаван Л.В. Роль кооперативів у подоланні сільської бідності. *Економіка АПК*. 2010. № 11. С. 121–129.
7. Паневник Т.М. Історичний досвід та сучасні аспекти розвитку кооперації в АПК. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 6. Т. 1. С. 274–279.
8. Свиноус І.В. Кооперування особистих селянських господарств в умовах перехідної економіки. *Інноваційна економіка*. 2007. № 1. С. 34–37.
9. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація: словник-довідник / за ред. Р.Я. Корінець. Львів : Українські технології, 2010. 160 с.
10. Цимбал В.О. Проблеми розвитку обслуговуючої кооперації на селі. *Агроінком*. 2011. № 4. С. 72–80.

References:

1. Honcharenko V. V. (2010) Rozvytok kredytnykh spilok Ukrainy v umovakh finansovoi kryzy. [Development of Credit Unions of Ukraine in the Financial Crisis]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy: Seriiia : Ekonomichni nauky*. no. (42), pp.71-78.
2. Horovyi V. P. (2014) Menedzhment fermerskykh hospodarstv: navch. posib [Management of farms]. Kyiv : Tsentru uchbovoi literatury.
3. Hryhorieva S. V. (2010) Spozhyvcha kooperatsiia krain svitu: zarubizhnyi dosvid i problemy yoho vprovadzhenia v Ukraini. [Consumer cooperation in countries of the world: foreign experience and problems of its implementation in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu spozhyvchoi kooperatsii Ukrainy*. no. 3(42), pp. 18-22.
4. Zelisko N. B. (2019) Teoretichni ta praktichni zasady zabezpechennia efektyvnoho rozvytku silskohospodarskoj obsluhovuiuchoi kooperatsii v Ukraini [Theoretical and practical principles for ensuring the effective development of agricultural service cooperatives in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia : Ekonomika i menedzhment*. vol. 36, pp. 51-58.
5. Manzhura O. V. (2015) Ahrarna kooperatsiia: dosvid Yevropeiskoho soiuzu dlia Ukrainy. [Agrarian cooperation: experience of the European Union for Ukraine]. *Upravlinnia rozvytkom*. no. 1(179), pp. 15-20.
6. Moldavan L.V. (2010) Rol kooperatyviv u podolanni silskoi bidnosti. [The role of cooperatives in overcoming rural poverty]. *Ekonomika APK: mizhnar. nauk.-vyrob. zhurn*. no. 11, pp. 121–129.
7. Panevnyk T. M. (2009) Istorychnyi dosvid ta suchasnyi aspekty rozvytku kooperatsii v APK. [Historical experience and modern aspects of the development of cooperation in agriculture]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. no. 6, T. 1. pp. 274-279.

8. Svynous I. V. (2007) Kooperuvannia osobystykh selianskykh hospodarstv v umovakh perekhidnoi ekonomiky. [Co-operation of personal peasant farms in a transition economy]. Innovatsiina ekonomika. no. 1, pp. 34-37.
9. Korinets R. Ya. (ed.) (2010) Silskohospodarska obsluhovuiucha kooperatsiia: slovnyk-dovidnyk / za red. R. [Agricultural Servicing Cooperative]. Lviv: Ukrainski tekhnolohii.
10. Tsybal V. O. (2011) Problemy rozvytku obsluhovuiuchoi kooperatsii na seli [Problems of development of service cooperative in rural areas.]. Ahroinkom. no. 4, pp. 72-80.

Колач С. М.
Бульк О. Б.
Келеберда Т. В.

Львовский национальный аграрный университет

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ОБСЛУЖИВАЮЩЕЙ КООПЕРАЦИИ КАК ОДНОГО ИЗ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ВОЗРОЖДЕНИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

Разработаны и обоснованы теоретические и практические основы развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации как одного из основных направлений возрождения аграрного сектора национальной экономики. Определены и теоретически обоснованы экономическая роль и социальная миссия сельскохозяйственной кооперации; освещено взаимодействие различных видов кооперации; разработаны методологические основы стратегии развития кооперации как направления структурных преобразований аграрного сектора национальной экономики; предложены возможности решения научной проблемы обеспечения эффективной деятельности кооперации, развито стратегическое видение формирования кооперативного сектора в АПК. Установлено, что масштабы и темпы формирования кооперативного сектора экономики зависят от развития системы кооперативов, главным образом, сельскохозяйственных, потребительских, кредитных и социального обслуживания. Стратегическое развитие кооперативного сектора должно базироваться на научно обоснованных подходах и реализовываться эволюционно, комплексно и согласованно с другими секторами многоукладной экономики.

Ключевые слова: кооператив, кооперация, кооперативный сектор, организационная форма управления, добровольное объединение, агропромышленный комплекс.

Kolach Svitlana
Bulyk Oksana
Keleberda Taras

Lviv National Agrarian University

THE THEORETICAL AND PRACTICAL BASES FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SERVICE COOPERATIVES AS ONE OF THE MAIN DIRECTIONS OF REVIVAL OF THE AGRARIAN SECTOR OF THE NATIONAL ECONOMY

Summary

The strategy of the service cooperative sector development in Ukraine has been considered in the article. It was established that the scale and pace of its formation depend on the development of the system of cooperatives, mainly of four their types: agricultural, consumptive, credit, and social services. The author believes that in future on the base of various types of cooperatives would form the regional sector of the cooperative economy. Methodological principles of the strategy of cooperation development as a direction of structural transformation of the agricultural sector of the national economy have been grounded. As a result of this investigation it was founded that the effectiveness of the cooperative units' performance depends on the general socioeconomic situation in the region, decisions of administrative authorities, business opportunities, investment implication and other conditions. On the other hand the impact of these cooperative units plays its own important role in all mentioned processes. The authors emphasize on market regulations, coordination of firms and business in an arias, regions or at inter-regional level. This is especially important under conditions when public authorities have no right to interfere in economic activity of the market. There are also determined the main goals and tasks of the agricultural industrial cooperative a well as its classification features. There were established the basic factors and prerequisites for effective producers' activity, which are lying in using the cooperative form of conducting the agriculture. The dynamics of the development of agrarian service cooperatives is investigated for the period of last six years of Ukraine's regions and also according to the directions of their activity. It is found out the number of agrarian attendant cooperatives, which really perform agrarian activity and pay taxes, give services and sell such kinds of product as: dairy, grain, fruit and vegetables. There are determined the basic classificational features of investment resources of agricultural cooperatives. And there is also built the scheme of their classificational kinds.

Keywords: cooperative, cooperative, cooperative sector, organizational form of management, voluntary association, agro-industrial complex.